

Janusz Małek

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

jm@umk.pl • <https://orcid.org/0000-0002-9134-0136>

Laudacja z okazji Jubileuszu 60-lecia urodzin prof. dr hab. Wojciecha Polaka: Wojciech Polak jako historyk

Laudation on the occasion of the 60th anniversary of the birth of Prof.
Wojciech Polak: Wojciech Polak as a historian

Laudatio anlässlich des 60. Geburtstags von Prof. Dr. Wojciech Polak:
Wojciech Polak als Historiker

Szanowni Państwo! Szanowny i Drogi Jubilate!

Przekroczyłeś przed rokiem wiek 60 lat, a więc wiek, który dla historyka oznacza dopiero – jak to się często przyjmuje – wiek dojrzałości badawczej. Przy Twoim ogromnym dorobku publikacyjnym na niwie historii i politologii teza ta wydaje się nie trafioną. Przywołuje ją bo dotyczyła ona wcześniej prof. Mariana Biskupa, kiedy to właśnie na jego uroczystości jubileuszowej z okazji 60-lecia urodzin, jego mistrz prof. Karol Górski określił status Jubilata – jako w pełni dojrzałego historyka. Ta konstatacja przy wielkim wtedy już dorobku naukowym prof. Biskupa przyjęta została przez zgromadzonych w Sali Mieszczkańskiej wesołością, a prof. Biskup poczuł się z pewnością odmłodzony. Tobie też życzę abyś poczuł w sobie siły i wiarę, że to dopiero półmetek Twojej pracy badawczej. Pozwól jednak abym przybliżył tak licznie zgromadzonym uczestnikom tej uroczystości Twoją drogę życiową a zarazem choćby krótko omówił Twój dorobek na polu historii nowożytnej, z kolei Twoja uczennica prof. Sylwia Galij-Skarbińska przybliży zgromadzonym Twoje osiągnięcia w zakresie historii najnowszej i politologii.

Wojciech Polak urodził się 22 lutego 1962 r. w rodzinie nauczycielskiej o tradycjach patriotycznych. Ojciec Kazimierz studiował chemię na UMK pod kierunkiem prof. Antoniego Swinarskiego. Doktorat uzyskał w ówczesnej Wyższej Szkole Rolniczej w Olsztynie. Pracował na stanowisku adiunkta w Instytucie Kształcenia Nauczycieli i Badań Oświatowych w Olsztynie. Mama Jubilata – Wiktoria z domu Lisowska była nauczycielką biologii w II Liceum Ogólnokształcącym w tym mieście. Jej rodzice mieli 40-hektarowe gospodarstwo we wsi Sekły (powiat Widze) na Brasławszczyźnie (województwo wileńskie). 20 czerwca 1941 r. na dzień przed wybuchem wojny niemiecko-sowieckiej 13-letnia Wiktoria wraz rodzicami i czwórką rodzeństwa została deportowana przez sowieckie władze na Syberię do Kraju Ałtajskiego w okolice Barnauł. Starsi bracia i siostra powiadomieni o wywózce ukryli się, naturalnie za wiedzą rodziców. Wstąpili do Armii Krajowej Obwodu Brasławskiego. Współpracowali m.in. ze strukturami Wachlarza i brali udział w Operacji Ostra Brama. Po jej zakończeniu jeden z wujów Wojciecha Polaka, Romuald Lisowski został zamordowany przez Sowieców, a drugi porucznik Edmund Lisowski „Krzak” zesłany został na 10 lat na Syberię. Mama Wojciecha Polaka po 37 latach dwukrotnie odwiedzała miejsce swego zesłania i grób zmarłego tam brata Serwacego. Opublikowała niezwykle poruszający fragment pamiętnika obejmujący lata zesłania na Syberii w latach 1941–1945 w „Czasach nowożytnych”, t. II, Toruń 1997, s. 149–170. Nasz Jubilat urodził się 22 lutego 1962 r. w Olsztynie. W tym mieście ukończył w roku 1976 Szkołę Podstawową nr. 1 im. Ryszarda Knosały a następnie w roku 1980 uzyskał maturę w Liceum Ogólnokształcącym im. Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego. W opinii szkoły z 30 maja 1980 r. o Wojciechu Polaku znalazły się następujące słowa: „Bardzo zdolny, inteligentny, zdyscyplinowany, pilny i pracowity, za dobre wyniki i aktywność społeczną otrzymywał nagrody i wyróżnienia”. Rok wcześniej Wojciech Polak zajął I miejsce w eliminacjach wojewódzkich Olimpiady Historycznej w Olsztynie a następnie w Centralnej Olimpiadzie Historycznej w Jachrance (31 III – 4 IV 1979 r.) i znalazł się wśród laureatów, zajął 3 lokatę, co zapewniało mu wstęp na dowolną uczelnię wyższą bez egzaminu. Dlaczego wybrał Uniwersytet Mikołaja Kopernika jako miejsce studiów i kierunek historii zapewne powie nam w czasie swojego wystąpienia. Jego studia na UMK w latach 1980–1985 przypadły na czasy wielkiego ruchu społecznego „Solidarności”. Działalność studenta Wojciecha Polaka w tym ruchu, zwłaszcza w Niezależnym Związku Studentów przedstawi prof. Sylwia Galij-Skarbińska.

Wojciech Polak był uczestnikiem mojego seminarium magisterskiego. 29 maja 1985 r. uzyskał magisterium z wnioskiem o wyróżnienie na podstawie pracy „Sejm wolny koronny w 1565 r., w Piotrkowie”. Recenzentami byli: prof. Andrzej Tomczak i doc. Janusz Małek, a przewodniczącym komisji egzaminacyjnej doc. Kazimierz Wajda. W dniu 4 czerwca 1985 r. Rada Wydziału Nauk Historycznych w głosowaniu tajnym, 29 tak i 1 głos wstrzymujący przyznała mgr. Polakowi to wyróżnienie.

Rozprawa ta została zgłoszona na prestiżowy konkurs im. Stanisława Herbsta. Bardzo wysoko pracę tę ocenił najlepszy wówczas znawca dziejów Polski w XVI w. prof. Andrzej Wyczański. Mimo, iż w przyjętej regule konkursu wykluczono prace z historii politycznej to jury Konkursu postanowiło pracę Wojciecha Polaka wyjątkowo wyróżnić poza konkursem. Praca ta ukazała się drukiem po uzupełnieniach pt. *O dobro wspólne i egzekucję praw. Sejm 1565 r. w Piotrkowie*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2004, ss. 192. Recenzentami wydawniczymi byli profesorowie Jacek Wijaczka i Janusz Małłek. Przy przygotowaniu ostatecznego tekstu tej pracy wspierała autora prof. Anna Sucheni-Grabowska.

Od początku swojej kariery naukowej wówczas mgr Wojciech Polak znalazł się w przysłowiowej „pierwszej lidze”. Możliwość bezpośrednich rozmów z najlepszymi znawcami dziejów Rzeczypospolitej w czasach nowożytnych była dla Niego z pewnością nie do przecenienia. Uzyskanie etatu na Uczelni mimo wybitnych walorów Kandydata nie było sprawą łatwą. Zdecydował fakt przyjętej wówczas przez władze Uczelni zasady zatrudniania absolwentów, których magisterium wyróżniono. Średnia ocen z egzaminów musiała wynosić co najmniej 4,5. Wymóg ten spełniał Wojciech Polak zwłaszcza, że ogólny wynik studiów wynosił u niego 4,75. Zapewne byłby on jeszcze wyższy, ale z pewnością dużo czasu zajmowała mu wtedy opozycyjna działalność podziemna, wówczas ważniejsza. 1 września 1985 r. został powołany mgr Wojciech Polak na stanowisko asystenta-stażysty, z kolei z dniem 1 września 1986 r. na stanowisko asystenta po zdaniu kolokwium w dniu 8 maja 1986 r. i ukończeniu Studium Doskonalenia Pedagogicznego. W dniach od 1 września 1987 r. do 1 czerwca 1988 r. przebywał na stypendium w Svenska Institutionen w Sztokholmie gdzie zbierał w Riksarkivet materiały do pracy doktorskiej o roboczym tytule „Wawrzyniec Gembicki (1559–1624), kanclerz, prymas Polski”. W Szwecji znajduje się wiele cennych archiwaliów do historii Polski, które Szwedzi zagarnęli w czasie wojen polsko-szwedzkich XVII stulecia. Temat pracy doktorskiej został zmieniony, do czego jeszcze wróczę.

Wypada w tym miejscu powiedzieć parę słów o kulisach pozyskania tego stypendium. Na taką możliwość wskazał nam szwedzki kolega pracujący na UMK docent Jan Olsson. Sprawa była pilna, gdyż mój kolega ze studiów, wówczas I sekretarz PZPR na Uczelni, już dziś niezżyjący powiedział mi „Zrób coś, bo Polaka posadzą”. Ówczesne władze chętnie pozbywały się opozycjonistów i wyjazd do Szwecji doszedł do skutku. Po powrocie do kraju mgr Polak odbył w roku 1990 staż krajowy u wybitnego znawcy dziejów Polski i powszechnych prof. Władysława Seredyki na Uniwersytecie Opolskim. Obrona pracy doktorskiej mgr. Polaka odbyła się 8 marca 1994 r. Temat był z pewnością jeszcze bardziej ambitny i nosił tytuł „Polityka Rzeczypospolitej wobec Moskwy w latach 1607–1612”. Praca była oparta zarówno na źródłach krajowych jak i zagranicznych znajdujących się w archiwach Wiednia i Sztokholmu. Byłem jej promotorem,

a recenzentami znakomici znawcy tej epoki profesorowie Henryk Wisner z Instytutu Historii PAN i Stanisław Alexandrowicz z UMK. Profesor Alexandrowicz pisał w recenzji tak: „W długim ciągu opracowań tej frapującej pokolenia problematyki pojawiło się dzieło znacznie wzbogacające i pogłębiające wiedzę o tym przełomowym okresie i splocie dramatycznych konfliktów. Prostując wiele zniekształceń obrazu, mocno już utrwalonych w świadomości, Autor wykazał nie tylko pełne opanowanie rzemiosła i pasję poznawczą, lecz i krytycyzm, a także dar syntezy... rozprawa magistra Wojciecha Polaka spełnia z nadwyżką wymogi stawiane rozprawie doktorskiej... zasługuje też na przedstawienie do nagrody”. Z kolei profesor Wisner napisał w recenzji: „... uważam rozprawę pana Wojciecha Polaka za znakomitą i w pełni upoważniającą do postawienia wniosku o nadanie mu stopnia doktora nauk historycznych. Zarazem chciałbym wyrazić nadzieję, że zobaczę ją wydrukowaną”. Obronę pracy doktorskiej mgr. Polaka Rada Wydziału Nauk Historycznych przyjęła jednogłośnie, 28 tak, głosów przeciwnych i wstrzymujących nie było. Rozprawa ta doczekała się bardzo pozytywnych recenzji wydawniczych profesorów: Jerzego Serczyka z Uniwersytetu Białostockiego i Stanisława Alexandrowicza z UMK. Została opublikowana w „Rocznikach Towarzystwa Naukowego w Toruniu” w roku 1995. Tytuł uzupełniono, w nowej wersji był on następujący: „O Kreml i Smoleńszczyznę. Polityka Rzeczypospolitej wobec Rosji w latach 1607–1613”. Rozprawa miała później jeszcze dwa wydania (Gdańsk 2008; Wydawnictwo Naukowe, UMK Toruń 2014).

Po uzyskaniu doktoratu dr Wojciech Polak został awansowany na stanowisko adiunkta. W latach następnych dr Polak kontynuował badania w archiwach zagranicznych Petersburga, Moskwy, Berlina, Wiednia (stypendium im. Konstantego Jirečka), Rzymu (stypendium Karoliny Lanckorońskiej). Owocem tych badań była niewątpliwie książka *Trzy misje. Rokowania dyplomatyczne pomiędzy Rzeczypospolitą a Moskwą w latach 1613–1615*, Wyd. Nauk. UMK, Toruń 2014 a także 30 artykułów, wydawnictw źródłowych i recenzji oraz – co warto podkreślić – 6 podrozdziałów do syntezy *Polska. Dzieje cywilizacji i narodu* pod red. Marka Derwicha, Wrocław 2003. W pracy naukowej dr. Polaka pojawił się nowy nurt badawczy związany z historią najnowszą. Nie oznacza to jednak, iż zerwał on z problematyką historii nowożytnej o czym świadczy Jego książka opublikowana w roku 2020 *Żółkiewski. Pogromca Moskwy*. Mam też nadzieję, iż bogate materiały źródłowe zebrane w czasie kwerend zagranicznych posłużą mu w przyszłości do kontynuowania tego pierwszego nurtu badawczego.

Przejdźmy jednak do problematyki historii najnowszej, jej pierwszej fazy która przyniosła habilitację a potem profesury nadzwyczajną i zwyczajną Wojciechowi Polakowi. Jego decyzja zajęcia się tą problematyką wynikała – jak sądzę – nie tylko z fascynacji badawczej ale niemniej z pobudek patriotycznych. Chodziło o to, aby uchronić od zaniedbania i zapomnienia materiały źródłowe o tak wielkim ruchu społecznym jakim była „Solidarność”. Niezwykle cenne było zebranie wspomnień

uczestników tego ruchu. Oglądałem przed laty w Instytucie Herdera w Marburgu całe regały ulotek i prasy podziemnej „Solidarności” i innych organizacji opozycyjnych pieczołowicie skatalogowanych. Tym bardziej było i jest to zadanie dla polskich badaczy. Z zakresu tej tematyki dr Polak opublikował dwie książki: *Najtrudniejsze egzaminy. Niezależne Zrzeszenie Studentów Uniwersytetu Mikołaja Kopernika na tle wydarzeń w kraju i regionie (1980–1982)*, Wyd. UMK, Toruń 2001 i *Czas ludzi niepokornych. Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność” i inne ugrupowania niezależne w Toruniu i Regionie Toruńskim (13 XII 1981– 4 VI 1989)*, Wyd. Nauk UMK, Toruń 2004. Ta ostatnia praca stała się podstawą habilitacji. Kolokwium habilitacyjne odbyło się na Wydziale Nauk Historycznych UMK w dniu 6 stycznia 2004 r. Recenzentami byli: profesorowie: Ryszard Terlecki (Instytut Historii Nauki PAN, Kraków), Włodzimierz Suleja (Uniwersytet Wrocławski), Ryszard Sudziński (UMK). Prof. Terlecki pisał w recenzji tak: „Książka [*Czas ludzi niepokornych*] dr. Polaka jest wzorem rzetelnej monografii, w której nawet najdrobniejsze szczegóły składają się na logiczną konstrukcję całości, a prawdziwe zatrzesienie detali pozwala mieć pewność, że pracowitość i cierpliwość autora pozwoliły odtworzyć i zachować ważny fragment polskiej lokalnej historii”. Kolokwium habilitacyjne i wykład habilitacyjny zostały pozytywnie przyjęte przez Wydział Nauk Historycznych UMK a Centralna Komisja do spraw Stopni i Tytułów Naukowych w dniu 26 kwietnia 2004 r. nadała mu tytuł o szerokim profilu: „doktor habilitowany w zakresie historii Polski”. Od listopada 2004 r. dr habilitowany Wojciech Polak podjął pracę w nowo tworzonej Instytucie Politologii, gdzie brakło samodzielnej kadry naukowej. W maju 2005 r. został powołany a stanowisko profesora nadzwyczajnego na UMK a w październiku 2005 r. został kierownikiem Zakładu Systemów Politycznych w Instytucie Politologii. W roku 2007 dr hab. Roman Bäcker, prof. UMK, dyrektor Instytutu Politologii, a następnie prof. Witold Wojdyło dziekan Wydziału Humanistycznego UMK zwrócił się do dziekana Wydziału Nauk Historycznych prof. Andrzeja Radziwińskiego o przeprowadzenie przewodu profesorskiego dr hab. Wojciecha Polaka, prof. UMK. 13 marca 2007 r. wspomniana Rada Wydziału powołała Komisję do przeprowadzenia tego przewodu w składzie profesorowie: Janusz Małłek – przewodniczący, Ryszard Kozłowski, Kazimierz Maliszewski, Waldemar Rezmer i Szczepan Wierchosiński – członkowie. Wynik głosowania powołujący to gremium następujący: 28 – tak, 11 – nie, 9 głosów wstrzymujących. Komisja ta 26 marca 2007 r. pozytywnie oceniła wniosek o przeprowadzenie przewodu profesorskiego dr hab. Wojciecha Polaka i zaproponowała Radzie Wydziału na recenzentów profesorów: Włodzimierza Suleję z Uniwersytetu Zielonogórskiego i Ryszarda Sudzińskiego z UMK, pozostałych dwóch recenzentów wyznaczała z mocy Ustawy z 2003 i 2005 r. Centralna Komisja do spraw Stopni i Tytułów Naukowych. Wniosek Komisji przegłosowała pozytywnie Rada Wydziału a Centralna Komisja powołała recenzentów w osobach profesorów: Andrzeja

Paczkowskiego (Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa) i Jerzego Eislera (Instytut Historii PAN, Warszawa). Przedmiotem oceny, czy Kandydat spełnia warunki do nadania mu tytułu profesorskiego były cztery jego nowe książki: *Dni protestu. Wydarzenia 1 i 3 maja 1982 r. w Toruniu*, Toruń 2004; *Anatomia agenta. Historia tajnego współpracownika Służby Bezpieczeństwa o pseudonimie „Karol” (1978–1983)*, Gdańsk 2005; *Trudne lata przełomu. Szkice z historii najnowszej*, Gdańsk 2006; wspomniana już wyżej praca „O dobro wspólne i egzekucje praw. Sejm 1565 r. w Piotrkowie, Toruń 2004 i wreszcie *Stan wojenny. Pierwsze dni*, Gdańsk 2006. Ta ostatnia książka stanowiła podstawę wniosku ubiegania się o nadanie tytułu profesora. Wszystkie cztery recenzje były pozytywne. Prof. Suleja pisał w swojej recenzji: „Warsztatowa skrupulatność, stawianie ważnych badawczych pytań, unikanie łatwych diagnoz to ważne i widoczne cechy badawczej postawy Wojciecha Polaka”. Z kolei prof. Paczkowski napisał w recenzji tak: „[Książka] *Anatomia agenta* może być stawiana za wzór jak można o trudnym problemie pisać nie goniąc za sensacją, nie wystawiając radykalnie brzmiących ocen, nie mnożąc potępień”. Z kolei w bardzo pozytywnej recenzji prof. Eislera znalazły się też uwagi krytyczne. Wreszcie prof. Sudziński napisał: „ Jest to [książka *Stan wojenny...*] niewątpliwie najobszerniejsza i moim zdaniem najlepsza w tej chwili w obiegu naukowym monografia dotycząca niewralgicznego w najnowszej historii Polski okresu od połowy 1980 r. do wiosny 1981 r.”. 29 lutego 2008 r. Wojciech Polak otrzymał z rąk Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Lecha Kaczyńskiego tytuł profesora nauk humanistycznych. W listopadzie 2008 r. prof. Polak został mianowany na stanowisko profesora zwyczajnego. Ta nominacja była poparta opinią prof. Ryszarda Terleckiego, datowaną w Krakowie 14 sierpnia 2008 r. Do roku 2020 prof. Polak był kierownikiem Katedry Konfliktów Politycznych i dyrektorem Instytutu Nauk o Bezpieczeństwie, obecnie jest dyrektorem Centrum Badania Historii Solidarności i Oporu Społecznego w PRL w strukturze Instytutu Historii i Archiwistyki UMK.

Należy także wspomnieć o dorobku prof. Polaka w kształceniu młodej kadry. Nie jest to sprawa – z natury rzeczy – łatwa. Mój mistrz prof. Karol Górski mówił „Z uczniami trzeba worek soli zjeść”. Są profesorowie, którym nie udało się zostawić po sobie uczniów. Przyczyny są różne. Nadmierne wymagania, gdy mistrz chciałby aby jego uczeń – co naturalnie słuszne – był potencjalnie lepszy od niego. Z jednej strony impulsywność mistrzów, gdy uczniowie zawodzą, z drugiej są ambicje uczniów. Profesorowi Polakowi udało się wypromować dotąd 9 doktorów (politologia, historia) oraz aż 208 magistrów i 207 licencjatów. To wielki sukces!

W tej Laudacji skupiłem się na dorobku naukowym Jubilata jako historyka pozostawiając mojej koleżance prof. Galij-Skawińskiej inne sfery jego działalności: politycznej i organizacyjnej, wydawniczej i redakcyjnej. Bibliografia prac prof. Polaka to już około 300 pozycji, w tym imponująca liczba 31 książek zarówno monografii jak

i wydawnictw źródłowych. Jest to wynik talentu i pracowitości. Wydaje się, że nasz Jubilat może czuć się badawczo spełnionym, ale życzyłbym Mu nie tylko kolejnych książek z zakresu historii najnowszej i politologii ale również z historii nowożytnej. Zgromadzone przez niego materiały źródłowe – o których już wspominałem – z archiwów Sztokholmu, Wiednia, Berlina, Petersburga i Moskwy czekają na ich wykorzystanie w opracowaniach. I co jeszcze – co dla każdego profesora jest nieodzowne – powrót do wykładów, może ogólnouniwersyteckich poświęconych historii I Rzeczypospolitej a zwłaszcza ruchowi jakim była „Solidarność” .

Ad multos annos drogi Wojtku!